

SYSTÉM STUDENTSKÉHO HODNOCENÍ VÝUKY NA ZČU V PLZNI

Anna Kotlanová

1. Význam hodnocení

Studentské hodnocení výuky je důležitým článkem systému řízení jakosti vzdělávacího procesu na Západočeské univerzitě (ZČU) v Plzni. Vytváří zpětnou vazbu mezi učiteli a studenty, je jednou z možných forem dialogu v rámci akademické obce. Na univerzitě vznikl plně parametrický software (projekt byl částečně financován z rozvojového projektu MŠMT), který umožňuje generovat různé typy dotazníků a také odladění celého systému na základě zkušeností z pilotních projektů i připomínek účastníků anket.

2. Vznik systému

Na ZČU je pro studentské hodnocení výuky používán celouniverzitní systém, který je v několika etapách vyvíjen od roku 1998. Základy systému byly vytvořeny skupinou učitelů univerzity, kteří se zúčastnili tříletého projektu programu TEMPUS, zaměřeného na vytváření systémů jakosti na vysokých školách v České republice. Na projektu participovalo 10 českých a 7 zahraničních vysokých škol z Dánska, Švédska a Velké Británie. Účastníci projektu měli možnost seznámit se se zavedenými a osvědčenými systémy studentského hodnocení kvality výuky na vyspělých zahraničních univerzitách i diskutovat pilotní projekty, vytvářené v rámci projektu. Ty vznikaly na českých školách, které měly porovnatelné podmínky s naší univerzitou. Vznikl tak systém, který spojuje zkušenosti ze zahraničí se znalostmi specifických podmínek Západočeské univerzity v Plzni. Základní principy systému jsou zakotveny ve směrnici rektora z roku 2000. V tomtéž roce jmenoval rektor komisi pro kvalitu výuky, která garantuje fungování i další dotváření systému. Jsou v ní zastoupeny všechny fakulty, studentská komora Akademického senátu ZČU a interní akreditační komise ZČU. Předsedu komise schvaluje v souladu s citovanou směrnicí Akademický senát ZČU.

3. První ankety

První verze dotazníků měla papírovou formu. Dotazníky obsahovaly 10 povinných a 5 výběrových otázek a bylo v nich místo i na slovní hodnocení a poznámky. Vyplněné dotazníky byly monitorovány pomocí scanneru a speciálního rozlišovacího software a takto získaná data byla dále zpracována elektronicky. Metoda nadměrně administrativně zatěžovala akademické pracovníky a byla spojena i s některými technickými problémy (byla dost náročná na přesnost provedení papírového formuláře – i malé rozměrové nepřesnosti, způsobené různými ovladači tiskáren, přinášely potíže při čtení a dalším elektronickém zpracování). Největší problém však byl v tom, že používaný software byl vypracován v jazyce, který nedovoloval integraci do informačního systému univerzity. Ukázalo se, že tato skutečnost je limitujícím faktorem dalšího rozvoje systému, protože takový software nemohl komunikovat s existujícími univerzitními databázemi (včetně přístupových práv apod.). Záměrem komise i vedení univerzity však bylo od začátku zahrnout do systému i hodnocení jiných činností, které jsou nezbytné pro práci univerzity: fungování informačního systému ZČU, knihovny, oddělení, které zajišťují podpůrné a servisní služby atd. Důležité jsou i ankety, které zjišťují názor absolventů, případně jejich zaměstnavatelů na obsah a uspořádání studijních programů. Je zřejmé, že administrativní náročnost realizace takovýchto anket by bez přímé komunikace systému s univerzitními databázemi byla neúnosná.

4. Papírová nebo elektronická forma anket?

Po ukončení a vyhodnocení prvních anket jsme začali uvažovat o přechodu na elektronický systém. Zvážili jsme klady i zápory obou typů dotazníků a došli jsme k těmto závěrům:

4.1. *Papírové dotazníky:*

Klady

- vyšší návratnost (byla přibližně 60 %)
- jistota anonymity vyplněných dotazníků
- vyplnění dotazníků je jednoduché, stačí několik minut
- dotazníky jsou vyplňovány v rámci výuky, studenti tedy nemusí věnovat dotazníkům volný čas

Zápory

- dotazník vyplňují pouze studenti přítomní na přednášce, většinou je to jednorázová akce
- vytvoření dotazníků nadměrně administrativně zatěžuje učitele
- provedení formuláře je náročné na přesnost (některé problémy jsou zmíněny v předcházejícím textu)
- pro každý nový typ dotazníku je nutné modifikovat rozpoznávací software
- slovní poznámky jsou psané rukou a jejich zpracování je někdy obtížné (nečitelný rukopis většiny studentů)
- změny dotazníků jsou složité
- není stoprocentně zaručeno objektivní vyhodnocení dat, získaných anketou

4.2. *Elektronické dotazníky*

Klady

- učitelé nejsou zatěžováni administrativní stránkou ankety a přitom jsou hodnoceny všechny předměty
- 100% spolehlivost vyhodnocování dat, získaných anketou
- možnost vysvětlujících komentářů při otevření ankety
- snadnější generování nového typu dotazníku a typové úpravy

- možnost vyplnit dotazník pro všechny studenty, kteří mají daný předmět zapsaný
- studenti se mohou připojit na internet a vyplnit dotazník kdekoliv, nejen ve škole
- na vyplnění dotazníku v jedné anketě mají studenti relativně dlouhý časový interval (např. měsíc)
- získaná data lze vyhodnotit prakticky okamžitě v den uzavření ankety, a to nejen pro každý předmět zvlášť, ale pro vyhodnocení lze použít i statistické funkce
- slovní hodnocení jsou v elektronické podobě připravena k dalšímu zpracování
- elektronická komunikace je moderní způsob, který v budoucnu jistě převáží

Zápory

- k vyplnění dotazníku je potřebný přístup k počítači (mohou s tím být problémy) a ne vždy je student ochotný věnovat čas u počítače anketě
- návratnost dotazníků je výrazně nižší
- snadné generování typových změn může vést k častějším změnám dotazníků, což by ztěžovalo vyhodnocování výsledků v časových řadách
- autoritativní přístup do počítače může vést k pochybnostem o anonymitě ankety; jediná cesta je osvěta a podrobné seznámení studentů s mechanismem programu
- negativně může působit i nespolehlivost počítačové sítě, kterou nelze nikdy vyloučit
- je nutná propagace ankety, která vyžaduje aktivní přístup respondentů

4.3. *Rozhodnutí*

Po zvážení všech argumentů se komise rozhodla přejít na plně elektronickou verzi dotazníků. Byl vytvořen software, který je integrální součástí univerzitního informačního systému studijní agendy IS/STAG (projekt byl částečně financován z rozvojového projektu MŠMT). Software je plně parametrický a dovoluje tedy snadné generování různých typů dotazníků a také odladění systému na základě zkušeností z pilotního projektu. Propojení s informačním systémem umož-

ňuje generovat pro každého studenta individuální dotazník s předměty, které má pro daný semestr zapsány (univerzita má zavedený kreditní systém) a přístup k výsledkům anket pracovníkům podle úrovně odpovědnosti (z právního hlediska ji stanovuje výše zmíněná směrnice rektora – garant předmětu, vedoucí katedry, děkan fakulty, prorektor pro studijní a pedagogickou činnost, rektor; z technického hlediska jsou přístupová práva k datům odvozena od přístupových práv k datům studijní agendy).

5. Pilotní projekt

Elektronická forma ankety byla poprvé použita v pilotním projektu rámcového hodnocení semestru akademického roku 2002/2003. Studenti byli požádáni prostřednictvím e-mailové pošty o vyplnění dotazníku. Pro každý předmět měli studenti možnost vyjádřit míru souhlasu či nesouhlasu se třemi pozitivně formulovanými tvrzeními o přednáškách, cvičeních a zkouškách, resp. zápočtech. Odpovědi jsou formulované v šestistupňové hodnotící škále a jsou v systému předdefinovány, respondenti je vybírají z nabízených odpovědí; znamená to tedy 3 odpovědi pro každý předmět. U každého předmětu je možné upřesnit hodnocení slovní poznámkou, další 2 okna v dotazníku jsou určena pro celkové hodnocení semestru a pro připomínky k anketě. Dotazník se vytváří automaticky a student k němu má přístup opakovaně po celou dobu otevření ankety, dokud nepotvrdí odeslání svých odpovědí. Potom se odpovědi ukládají do databáze a dotazník už není přístupný. Spolu s daty se o studentovi ukládají pouze vybrané informace, nutné pro statistická vyhodnocení – fakulta, studijní program, obor, rok studia, akademický rok a semestr (student je s tím seznámen při otevření dotazníku). Zásadně však nejsou do databáze ukládána žádná data, která by umožňovala jednoznačnou identifikaci respondenta. Systém tedy svým technickým provedením garantuje studentovi anonymitu.

Jak jsme se již zmínili, parametrizace software umožňuje respektovat připomínky studentů a učitelů a nastavit systém tak, aby co nejlépe plnil požadavky na něj kladené. Neznamená to však, že budeme provedení anket zbytečně měnit. Naopak – naší snahou je, aby se vyplňování dotazníků vžilo, opakovalo se stejným způsobem po každém semestru a zatěžovalo tak co nejméně naše studenty i akademické pracov-

níky. Pilotní projekt ukázal, že někteří respondenti jsou ochotni podrobně analyzovat problémy, které se vyskytly během semestru a jejich slovní hodnocení byla fundovaná a tedy velmi cenná. Tyto odpovědi dostali děkani fakult, pro další anketu však byla slovním hodnocením věnována mnohem větší pozornost, jsou tříděna pro každý předmět zvlášť a dostávají je spolu s vyhodnocenými daty garanti předmětů a jejich nadřízení. Dále pilotní anketa ukázala, že ne vždy vyhovuje celkové hodnocení předmětu, za jehož kvalitu odpovídá garant předmětu. Zvláště pro předměty, na které bylo zapsáno více studentů (desítky až stovky), požadovali garanti i studenti, aby bylo možné rozlišit hodnocení jednotlivých učitelů. V anketě pro letní semestr jsou tedy hodnoceny jednotlivé rozvrhové akce, na které jsou studenti zapsáni a ke kterým jsou přiřazeni konkrétní učitelé. V neposlední řadě bylo výrazně zlepšeno uspořádání dotazníku, který je přehlednější a pohodlnější při vyplňování.

6. Současný stav anket

6.1. Hodnocení semestru

Systém pro tento účel funguje plošně, tj. umožňuje hodnocení všech předmětů všemi studenty, kteří je měli v daném semestru zapsány. Rozhodli jsme se proto jít cestou maximální stručnosti – pouze 3 otázky pro každý předmět, aby respondenti neztratili v důsledku nadměrné náročnosti ochotu odpovídat. Za hlavní cíl této plošné a pravidelně prováděné ankety považujeme identifikaci oblastí, ve kterých by mohly být problémy nebo naopak zjištění, že je všechno v pořádku.

Jako příklad uvádíme 3 otázky pro tvrzení hodnocení semestru (plošné hodnocení).

Rozhodli jsme se do anket formulovat pozitivní tvrzení, respondent vyjadřuje míru souhlasu nebo nesouhlasu.

Otázky

1. Přednášky byly zajímavé, srozumitelné a byly pro mne přínosem
2. Cvičení (semináře) byla vedena dobře a byla užitečná

3. Hodnocení znalostí pro absolvování předmětu bylo objektivní

Odpovědi:

- naprosto souhlasím
- souhlasím
- částečně souhlasím
- částečně nesouhlasím
- nesouhlasím
- naprosto nesouhlasím

Implicitně je zadána odpověď „bez odpovědi“, tzn. že pokud respondent nevybere žádnou z odpovědí, jde do souboru dat tato implicitní, která nemá žádný vliv na výsledky hodnocení.

6.2. Hodnocení předmětu

Pokud výsledky provedené plošné ankety naznačí nedostatky, může si garant předmětu (nebo jeho nadřízený) zadat pro daný předmět anketu s podrobnějším dotazníkem. Tato anketa je rovněž elektronická, její dotazník obsahuje deset předdefinovaných pozitivně formulovaných tvrzení a hodnotící škála je šestistupňová. Je v ní možné zadat až pět dalších dotazů a opět je v něm dostatek místa pro poznámky.

Tvrzení pro hodnocení předmětu (detailní hodnocení)

1. Předmět jako celek měl logickou, promyšlenou a ucelenou koncepci
2. Náročnost předmětu byla přiměřená dané etapě/ročníku studia
3. Výuka předmětu byla dobře zabezpečena literaturou, technickým vybavením apod.
4. Absolvování předmětu bylo pro mne přínosem, mnoho jsem se naučil(a)
5. Vyučující na mne působil jako odborník se zaujetím pro obor

6. Projev vyučujícího byl jasný a srozumitelný

7. Vyučující dobře komunikoval se studenty, odpovídal na dotazy a poskytoval konzultace

8. Náročnost hodnocení (zápočet, zkouška) byla přiměřená

9. Způsob hodnocení byl objektivní a spravedlivý podle jasně stanovených pravidel

10. Výuka neodpadla (bez náhrady) z důvodu nepřítomnosti vyučujícího ani jednou

Kromě těchto 10 povinných otázek může (ale nemusí) garant předmětu zadat až 5 otázek volitelných, které sám zformuluje.

Odpovědi jsou shodné s předcházející anketou

Při realizaci těchto dodatečných podrobných dotazníkových akcí, zaměřených na podrobnější analýzu konkrétního problému, plně vystoupí výhody elektronické formy: díky integraci systému do systému studijní agendy je možno skupinu studentů, kteří měli v daném semestru zapsán některý konkrétní předmět, oslovit i zpětně po skončení semestru, tj. v době, kdy by jejich shromáždění na jednom místě a vyplnění klasického papírového dotazníku bylo nemožné.

7. Zveřejňování výsledků hodnocení

Velkou pozornost jsme od začátku věnovali způsobu zveřejňování výsledků anket, protože si uvědomujeme, že jde o důležitou otázku, která vyžaduje citlivé řešení. Na jedné straně víme, že pokud nebudou v dostatečné míře publikovány výsledky anket, ztratí o ně studenti zájem. Na straně druhé je nutné plně respektovat autoritu vysokoškolského učitele, který musí mít možnost zvážit sám důvody případného horšího hodnocení studenty a najít způsob nápravy. Učitel zná nejlépe všechny okolnosti a důvody, které vedly k uspořádání výuky předmětu i jeho zařazení do studijního programu. Na téma zveřejňování výsledků proběhla diskuse na webových stránkách univerzity a na jejím základě bylo rozhodnuto, aby v pilotním projektu rozhodovali o zveřejnění výsledků garanti předmětů. Garanti dostali výsledky ankety e-mailovou poštou ve formě histogramů a základních statistických

údajů. Statistické údaje byly publikovány automaticky, se zveřejněním histogramů musel dát souhlas garant. Protože však publikovaných výsledků nebylo mnoho a navíc byly velké rozdíly mezi jednotlivými fakultami, rozhodla komise o změně způsobu zveřejňování výsledků. Okamžitě po ukončení ankety (následující den) jsou zpracované výsledky k dispozici odpovědným pracovníkům (garantům předmětů, vedoucím kateder, děkanům fakult, prorektorovi pro studijní záležitosti a rektorovi), což vytvořený software umožňuje. Garanti předmětů mají tři týdny na to, aby na výsledky anket reagovali; v tomto období mají možnost zveřejnění výsledků hodnocení svého předmětu vetovat a své rozhodnutí zdůvodnit na příslušné webové stránce. Po třech týdnech rozhodne nadřízený pracovník o zveřejnění všech výsledků (kromě vetovaných; ty jsou i nadále k dispozici nejen garantovi, ale i jeho nadřízeným). Celý systém hodnocení je uspořádán tak, aby všichni účastníci hodnocení měli možnost připojit své komentáře – studenti k hodnocení jednotlivých předmětů, garanti předmětů k výsledkům ankety, pracovníci s vyšší odpovědností k případným závěrům, které z hodnocení vyvodili.

Poznámka redakce: Uvedený systém používá ve zkušebním provozu i Ostravská univerzita v Ostravě, Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem a další.

8. Závěr

Na závěr si dovolím ještě jednu poznámku ke studentskému hodnocení výuky. Lidé, kteří systém hodnocení vytvářeli i ti, kteří ho nyní doladují na základě závěrů z pilotního projektu, jsou si plně vědomi toho, že pedagogická činnost představuje pouze jednu část práce vysokoškolského učitele, i když možná tu nejdůležitější. O kvalitě vysokoškolského učitele vypovídá celá řada dalších aspektů – jeho publikační a odborná činnost, reprezentace univerzity na mezinárodních konferencích a přednáškových pobytech, vedení grantových projektů, práce v různých komisích nebo akademických funkcích.

Většina studentů zná své učitele z přednášek, cvičení nebo seminářů a zkoušek a studentské hodnocení se týká právě a jenom této stránky působnosti vysokoškolského učitele. Pouze při správném pochopení smyslu studentského hodnocení a odpovědném přístupu všech účastníků bude systém sloužit svému účelu – bude vytvářet zpětnou vazbu mezi učitelem a jeho studenty a jen tak bude přinášet užitek všem.

